

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук із державного управління»**

Громадська організація «Асоціація науковців України»

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»)*

Випуск № 5(5) 2022

Київ – 2022

Publishing Group «Scientific Perspectives»

**Public Scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»**

Public organization «Association of Scientists of Ukraine»

"Science and technology today"

*("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series, "Technology" series,
"Physical and mathematical sciences" series)*

Issue № 5(5) 2022

Kiev – 2022

**«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»): журнал. 2022.
№ 5(5) 2022. С. 496.**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу
присвоєно категорію "Б" із економіки та педагогіки**

*Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної Академії наук
Азербайджану, громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації
«Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання»*

*Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук
з державного управління» (Рішення від 25.05.2022, № 6/5-22)*

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index
Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до
міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Головний редактор: Якимчук Аліна Юріївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Артемчук Володимир Олександрович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.С. Пухова НАН України (Київ, Україна);
2. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);
3. Бірюкова Тетяна Вікторівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики Буковинського державного медичного університету (Чернівці, Україна);
4. Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна);
5. Волк Павло Павлович — доцент кафедри водної інженерії та водних технологій Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
6. Гнатюк Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, заступник декана факультету аеронавігації, електроніки та телекомунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
7. Дацій Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);
8. Дівізніюк Михайло Михайлович - доктор фізико-математичних наук, професор, Завідувач відділу Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи "Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна);
9. Дяденчук Альона Федорівна - кандидат технічних наук, старший викладач кафедри вищої математики і фізики Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Мелітополь, Україна);
10. Забулонов Юрій Леонідович - доктор технічних наук, професор, Член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна);
11. Ільїн Валерій Юрійович - доктор економічних наук, професор (Київ, Україна);
12. Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна);
13. Кардаш Оксана Любомирівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна);
14. Квасніков Володимир Павлович — доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
15. Коваленко Валентин Васильович - доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна);
16. Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна);
17. Комнатний Сергій Олександрович - докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна);
18. Кравчук Володимир Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна);

19. Кузьмич Людмила Володимирівна - доктор технічних наук, головний науковий співробітник Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна);
20. Куницький Сергій Олегович - кандидат технічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
21. Лук'ячук Олександр Петрович — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри будівельних, дорожніх, меліоративних, сільськогосподарських машин та обладнання Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
22. Маджд Світлана Михайлівна - доктор технічних наук, професор, професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (Київ, Україна);
23. Микитин Тарас Миронович - кандидат технічних наук, завідувач кафедри економіки та менеджменту Рівненського державного інституту культури (Рівне, Україна);
24. Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна);
25. Мізюк Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна);
26. Мірошніченко Валентина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завдувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна);
27. Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща) ;
28. Огієнко Микола Миколайович - кандидат технічних наук, професор кафедри організації авіаційних робіт та послуг Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
29. Одарченко Роман Сергійович - завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
30. Оніщенко Наталія Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України (Київ, Україна);
31. Опанасенко Володимир Миколайович — доцент кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
32. Охріменко (Жмурко) Тетяна Олександрівна - старший науковий співробітник кафедри комп'ютеризованих систем управління Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
33. Павлов Костянтин Володимирович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна);
34. Поліщук Віталій Васильович — кандидат сільськогосподарських наук, завідувач відділу зрошення, відділення меліорації Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна);
35. Приходькіна Наталія Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);
36. Сапожников Станіслав Володимирович - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Університету імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна);
37. Синиціна Юлія Петрівна - кандидат технічних наук, PhD, доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна);
38. Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету (Київ, Україна) ;
39. Стахова Анжеліка Петрівна — старший викладач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
40. Титко Анна Василівна — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна) ;
41. Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна);
42. Федоренко Владислав Леонідович — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України ((Київ, Україна);
43. Фесенко Андрій Олексійович - кандидат технічних наук, асистент кафедри кібербезпеки та захисту інформації Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Київ, Україна);
44. Черненко Варвара Петрівна - кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Кременчук, Україна);
45. Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
46. Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна);
47. Шандра Наталія Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна);
48. Шеремет Інеса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна);
49. Якимчук Олег Феодосійович - керівник групи білінгу Відділу бізнес-систем Департаменту інформаційних технологій ПРАТ «Рівнеобленерго» (Рівне, Україна);
50. Яцишин Андрій Васильович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи "Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна)

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Економіка»

Баландіна І.С. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	11
Вороніна В.Л. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ НЕРІВНОМІРНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	20
Денисенко В.О., Денисенко В.С. ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ СЕРЕДЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ	34
Карпенко Ю.В., Карпенко Н.М., Степанова Л.В., Тужилкіна О.В. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІ ЗАХОДИ ДЛЯ МОЛОДІ З СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	47
Керимов К.К. УПРАВЛЕНИЕ ТРАНСПОРТНЫМИ ПРОЦЕССАМИ	58
Кобець Д.Л. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ – ДИНАМІКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	70
Компанець К.А., Антонюк І.Ю., Медведєва А.О. ПРИЙОМИ МАРКЕТИНГУ В ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	78
Кондрат І.Ю., Антощук І.А. ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ІНФЛЯЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ	87
Кондрат І.Ю., Ососкало С.Л. ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ	98
Кононенко Л.В., Назарова Г.Б., Шишкіна Т.М. ТРАНСФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИФРОРІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	110

- Літвак О.А., Літвак С.М.** 122
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
- Матійчук Л.П., Новосад О.В., Павлова О.М.** 139
ДЕРЖАВНІ ТА РИНКОВІ ШЛЯХИ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ
- Мушеник І.М., Прокопова О.П.** 153
АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ : ДОСВІД КРАЇН ЄС
- Плющ В.М., Терещенко О.В.** 163
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
- Самойловський А.Л.** 175
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ
- Сенченко В.В., Лі А.К.** 189
КАПІТАЛІЗАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР
- Чернишова Л.І., Дулгеру А.І.** 202
УПРАВЛІННЯ ІНФОКОМУНІКАЦІЯМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА АКТИВІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА
- Шалімова Н.С., Смірнова І.В., Смірнова Н.В.** 213
ВПЛИВ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ
- Яцишина І.В.** 223
СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

СЕРІЯ «Педагогіка»

- Авраменко О.О.** 236
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- Бурдонос Л.І., Виноградня В.М.** 248
*НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ*
- Бурмістров О.М., Гуца Т.О., Лунгол О.М., Габорець О.А.** 260
*ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО
ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ БІЛКІВ ОРГАНІЗМУ З
ЛІГАНДАМИ ПРИ СТРЕСОВИХ НАВАНТАЖЕННЯХ В РАМКАХ
СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВГО ГУРТКА «MEDICAL SCIENCE»*
- Вдович С.М.** 270
*МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ*
- Єнгалічева І.В.** 284
*ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ*
- Кірдан О.Л., Кудла М.В., Прищона С.М.** 293
*МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ*
- Кравець Л.М., Галан О.М.** 306
*СТРУКТУРНО-КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТА РІВНЕВА
ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО
ПІКЛУВАННЯ*
- Лазоренко С.А., Балашов Д.І., Чхайло М.Б., Бугаєнко Т.В.** 314
*ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ-
ВЕСЛЯРІВ НА БАЙДАРКАХ ТА КАНОЕ СЕРЕДНЬОГО ТА
СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ*
- Логвиненко Т.О.** 327
*ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ АРТ-ПЕДАГОГІКИ ТА АРТ-ТЕРАПІЇ У
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ*
- Малишевський О.В.** 336
*ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВЧИТЕЛІВ: ДОСВІД ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ*

Мешко Г.М., Габрусєва Н.В. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	353
Ордіна Л.Л. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	366
Пічкур М.О. СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	377
Проконова О.П., Павельчук Ю.Ф. РОЛЬ КУРАТОРА ТА ІНСТИТУТУ КУРАТОРСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	391
Рижиков В.С., Прохоров О.А., Колісник О.Л. ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ ВОЇНІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	403
Сілкова О.В., Макаренко О.В., Макаренко В.І., Хміль О.В. АДАПТАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	411
Сінь Лу МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ	420
Тарасенко О.О., Івахненко І.О. СПОГАДИ ВАСИЛЯ АВСЄЄНКА ПРО КИЇВ	431
Фуркало В.С., Фуркало В.І. ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЗВО УКРАЇНИ	442
Швидун В.М. ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ЗАКЛАДАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	451

УДК 94(477-25):316.334.5]:82-94

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)-431-441](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5)-431-441)

Тарасенко Ольга Олексіївна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Історико-філософського факультету, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (095) 570-64-66, <https://orcid.org/0000-0002-3220-3510>

Івахненко Ірина Олександрівна студентка IV курсу спеціальності «Історія та археологія» Історико-філософського факультету, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9959-6825>

СПОГАДИ ВАСИЛЯ АВСЕЄНКА ПРО КИЇВ

Анотація. Дослідження мемуарної літератури як джерела з історії міського середовища є важливою та актуальною темою. Вивчення спогадів «Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862» В. Г. Авсеєнка як джерела із історії міського середовища Києва має цінний історико-культурний інтерес, дозволяє прослідкувати атмосферу, образ Києва, ритм життя, події, настрої, які відбувалися у міському середовищі протягом 1856–1862 рр. Мемуарна література дозволяє подивитись на все це очима розповідача, відчути його настрої від міста, що важливо для створення образу міського середовища Києва на основі спогадів очевидців. Дослідити в автобіографічних мемуарах Василя Авсеєнка його спогади про Київ у 1856–1862 рр. є **метою статті**. **Методологія дослідження** заснована на застосуванні принципів науковості, об'єктивності, історизму, системності, методів аналізу та синтезу, логічному, історико-хронологічному, ретроспективному, біографічному. Зосередження уваги на аналізі спогадів про Київ у 1856–1862 рр., розміщених у мемуарах Василя Авсеєнка «Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862» становить **наукову новизну**. Написання щоденників, спогадів, листів, автобіографій було поширеним явищем у ХІХ ст., розкривало унікальність життєвого досвіду авторів его-документів. **Висновки.** Мемуари Василя Авсеєнка є важливим джерелом для вивчення історії міського середовища Києва. Зі спогадів автора ми дізнаємося цікаву інформацію про місто, Першу Київську гімназію, Університет Св. Володимира, його видатних професорів, студентське життя, створення та поширення українофільської течії, події польського повстання 1863 р. в Києві. Вивчення та аналіз споминів Василя Авсеєнка допомогло побачити як автор суб'єктивно сприймав міське середовище Києва у 1856–1863 рр. Спогади, мемуари, записки, автобіографії різних людей, які пишуть про один і той же час, дозволяють нам відтворити

цілісну картину міста в певний період історії. Історія міського середовища це не лише сухі факти, це спогади та люди, чия діяльність творить історію.

Ключові слова: Василь Авсеєнко Київ, 1856–1862, автобіографічні спогади, Університет Св. Володимира, міське середовище.

Tarasenko Olha Oleksiyivna Associate Professor of History of Ukraine Department, Ph.D. in History (Candidate of Historical Science), Associate Professor, History and Philosophy Faculty Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, tel.: (095) 570-64-66, <https://orcid.org/0000-0002-3220-3510>

Ivakhnenko Iryna Oleksandrivna 4th year student majoring in History and Archeology, History and Philosophy Faculty, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-9959-6825>

MEMOIRS OF VASYL' AVSEENKO ABOUT KYIV

Abstract. Relevance. Study of memoirs as a source on the history of urban life is an important and relevant topic. The study of memories «School years: An excerpt from memories. 1852–1862» by Vasyl' Avseenko as sources from the history of Kyiv's everyday life has a valuable historical and cultural interest, This allows us to trace the atmosphere, the image of Kyiv, the rhythm of life, events, moods that took place in the urban environment from 1856 to 1862. We can look at all this through the eyes of the narrator and feel his mood from the city, which is important for creating an image of the urban environment and everyday life in Kyiv based on eyewitness accounts. **The article aims** to study the history of everyday life in Kyiv from 1856 to 1862 through its analysis in the information about Kyiv of that time in the memoirs of Vasyl' Avseenko. **The research methodology** is based on the application of the principles of science, objectivity, historicism, consistency, methods of analysis and synthesis, logic, historical-chronological, retrospective, and biographic. **The scientific novelty** is the focus on the analysis of memoirs about Kyiv from 1856 to 1862, placed in the memoirs of Vasyl' Avseenko «School years: An excerpt from the memoirs. 1852–1862]». Writing diaries, memoirs, letters, autobiographies was a common phenomenon in the XIX century, revealed the uniqueness of life experience of authors of ego-documents. Vasyl' Avseenko memoirs are an important source for studying the history of Kyiv's everyday life. From the author's memoirs we learn interesting information about the city, the First Kyiv Gymnasium, St. Volodymyr University, its outstanding professors, student life, creation and spread of Ukrainophile current, the events of the Polish uprising of 1863 in Kyiv. The study and analysis of Vasyl' Avseenko's memoirs helped to see how the author subjectively perceived the urban environment of Kyiv in 1856-1863. Memories, memoirs, notes, autobiographies of different people who write about the

same time, allow us to recreate a holistic picture of the city in a certain period of history. The history of urban everyday life is not only dry facts, it is memories and people whose activities make history.

Keywords: Vasyl' Avseenko Kyiv, 1856–18624, autobiographical memoirs, St. Volodymyr University, urban environment.

Постановка проблеми. Актуальність. Дослідження мемуарної літератури як джерела з історії міського середовища є важливою та актуальною темою. Вивчення спогадів «Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862» В. Г. Авсеєнка як джерела із історії міського середовища Києва має цінний історико-культурний інтерес, дозволяє прослідкувати атмосферу, образ Києва, ритм життя, події, настрої, які відбувалися у міському середовищі протягом 1856–1862 рр. Мемуарна література дозволяє подивитись на все це очима розповідача, відчутти його настрої від міста, що важливо для створення образу міського середовища Києва на основі спогадів очевидців.

Дослідити в автобіографічних мемуарах Василя Авсеєнка його спогади про Київ у 1856–1862 рр. є метою статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія дослідження заснована на застосуванні принципів науковості, об'єктивності, історизму, системності, методів аналізу та синтезу, логічному, історико-хронологічному, ретроспективному, біографічному.

Зосередження уваги на аналізі спогадів про Київ у 1856–1862 рр., розміщених у мемуарах Василя Авсеєнка «Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862» становить наукову новизну.

Джерельну базу роботи складають спогади Василя Авсеєнка «Школьные годы.: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862», надруковані в частині 4 «Історичного вісника» в 1881 р. [1, с.707-734], праці Василя Авсеєнка, видані у 12 томах у Санкт-Петербурзі [2].

Історіографію обраної теми склали стаття про Василя Авсеєнка у біографічному словнику професорів та викладачів Університету Св. Володимира [3, с.11-12], праці Ольги Тарасенко [4, с. 44-56; 5, с. 81-89;6, с. 207-223; 7, с. 5-16; 8, с. 10-27].

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження. У розвідках з історії міського середовища важливу роль відіграють документи особового походження: мемуари, щоденники, спогади, листи тощо, вивчаючи які ми занурюємося у певну епоху, відчуваємо на рівні мікроісторії міське середовище життя людей, образ та атмосферу міста, як автор оповіді сприймав певне середовище. Щоденники, спогади, мемуари та інші джерела особового походження створюють для того, щоб наступні покоління могли дізнатися про те, що і як відбувалось у певний історичний період часу. Написання

щоденників, спогадів, листів, автобіографій було поширеним явищем у ХІХ ст., розкривало унікальність життєвого досвіду авторів еґо-документів.

Автобіографічні спомини Василя Авсеєнка «Школьные годы. Отрывки из воспоминаний. 1852–1863» [1, с.707-734] були надруковані в журналі «Исторический вестник» у 1881 р.: *«В этих беглых набросках я имею намерение как можно менее заниматься своей личной судьбой, и представитъ вниманию публики лишь то, чему мне привелось быть свидетелем, что заключает в себе интерес помимо моего личного участия»* [1, с.707].

Вивчення та аналіз споминів Василя Авсеєнка допомагає побачити як автор суб'єктивно сприймав міське середовище Києва у 1856–1863 рр.

Василь Григорович Авсеєнко (1842–1913) – письменник, критик, публіцист, журналіст, мемуарист. Закінчив Першу Київську гімназію, навчався у 1859–1863 рр. на історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира, в 1864–1866 рр. як приват-доцент кафедри всесвітньої історії читав лекції з нової історії на історико-філологічному факультеті Університету. Друкуватися Василь Авсеєнко почав ще студентом, публікував статті на теми історії Західної Європи в часописах «Русское слово», «Русская речь», згодом «Русском вестнике», «Вестнике Европы» та інших [5, с.82]. У 1878 рр. працював членом редакційної колегії газети «Киевлянин» за запрошенням Віталія Яковича Шульгіна [4; 6]. Також служив мировим посередником Київського повіту та чиновником із особливих доручень при Міністерстві народної освіти. На початку ХХ ст. його друкували, вважали гарним белетристом, який зразково описував побут і талановито відтворював російську дійсність кінця ХІХ ст. [2].

Переїхавши до Києва у 1856 р., родина перевела Василя до Першої Київської гімназії. Про нову гімназію він згадував: *«Три года, проведенные в этом заведении, принадлежат к самым скучным годам моей жизни»* [1, с.715]. Не дивлячись на те, що Перша Київська гімназія мала найкращий педагогічний склад в усій окрузі на той час, відзначав, що на вихованцях гімназії *«лежала тусклая печать провинциальности, тот серый подавляющий колорит обывательской ординарности, с которым мне впервые приходилось знакомиться»* [1, с.715-716].

Порівнюючи свій новий навчальний заклад із петербурзьким зазначав, що *«артистическая даровитость, отличавшая моих петербургских товарищей, значительный уровень их умственного развития, их раннее, может быть даже слишком преждевременное, знакомство с интересами значительно высшего порядка – ничего этого в киевской гимназии я не встретил»* [1, с. 716].

Вихованцями гімназії були, переважно, поляки та українці, які не вміли розмовляти російською мовою та не могли позбутися свого акценту. Гімназисту Авсеєнко було не цікаво навчатися, він навчався набагато гірше, ніж у Петербурзі, однак курс закінчив добре, але без медалі.

Вступивши після закінчення гімназії у вересні 1859 р. до Університету Св. Володимира на історико-філологічний факультет він відзначав, що в Університеті багато студентів були поляками, синами місцевих поміщиків, які завжди були схильні до гуманітарних наук, були і студенти єврейської національності. Василь Авсеєнко описав університетське життя 1859–1863 рр., порівнював Університет із навчальними закладами Петербурга: *«... печать провинциальности лежала на университете в той же мере как и на гимназии. Она выражалась и в отсутствии людей с широкими взглядами, и в слабой связи большинства профессоров с литературными и общественными интересами ... и во множестве мелочей – в запоздалом появлении какой-нибудь книги, в разнузданности сплетни ... в старомодном слоге и в невероятном акценте большинства профессоров»* [1, с.716-717].

Неодноразово у своїх спогадах про університетське життя, майбутній вчений згадував та описував своїх викладачів, до яких мав різне відношення. Так, у свої спогадах він писав, що професор кафедри політекономії та статистики Микола Христианович Бунге (1823–1895), основоположник Київської школи в російській економічній науці, ректор Університету Св. Володимира, відомий російський вчений-економіст, у подальшому академік, державний діяч, міністр фінансів і голова Комітету міністрів Російської імперії, один із найбільших реформаторів епохи Олександра III, поза навчанням в Університеті організував щось подібне на семінарії, які були у німецьких та паризьких університетах.

Студент–історик Василь Авсеєнко згадував про професора всесвітньої історії В. Я. Шульгіна: *«Виталий Яковлевич Шульгин считался светилой университета. ... в Киеве он был головою выше не только университетского, но и всего образованного городского общества, и едва ли не один обладал широкими взглядами, стоявшими над чертой провинциального мирозерцания. ... Шульгин обладал очень горячим, любящим сердцем, способным к глубокой привязанности, и вообще был человек очень добрый, всегда готовый на помощь и услугу»* [1, с. 717]. Він розповідав: *«Как профессор, Шульгин обладал огромными дарованиями. ... В мою бытность студентом, он читал, между прочим, библиографию древней истории. Эти лекции могли назваться в полном смысле образцовыми»* [1, с.717] і добачав дар Віталія Яковича Шульгіна як промовця: *«Притом он в замечательной мере обладал даром слова. Его речь, серьезная, сильная, изящная, не лишенная художественных оттенков, лилась с замечательною легкостью, и ни в одной аудитории я никогда не видел такого напряженного всеобщего внимания»* [1, с.718; 7; 8].

У мемуарах відзначив і атмосферу яка панувала між польською та українофільською молоддю в університеті, описав про розвиток українофільської течії, про те, що поляки до 1863 р. багато говорили про примирення та про союз між двома народами. Студенти розуміли різницю між

польською та українофільською партією: *«Но предшествовавшая деятельность попечителя округа, Н. И. Пирогова, имела между прочим то значение, что студенты-малороссы поняли глубокое различие между видами польской и украинофільської партий, и держались чрезвычайно недоверчиво»* [1, с.727].

Університет Св. Володимира у переддень повстання був багатолюдним. Кількість студентів перевищувала тисячу осіб, після повстання ця кількість зменшилась до 400 осіб. На той час польська мова домінувала, не дивлячись на те, що викладання відбувалося державною, на той час, російською мовою: *«... поляки держали себя в положении господствующей национальности и, надо прибавить, что такое положение опиралось не на одном численном преобладании»* [1, с.729]. Він схарактеризував польське дворянство як освічене, заможне, згуртоване, яке володіло двома третинами поземельної власності, що приносило гарний прибуток, та завдяки кріпосному праву польське панство тримало у залежності корінне українське населення.

«Поляки были завоеватели, утвердивши свое господство после продолжительной кровавой борьбы. От Хмельницкого до гайдамачины, край был постоянно заливаем кровью, и когда наконец русская национальность, истощенна ... польское шляхетство налягло на нее с надругательством, с мстительным чувством врага, у которого еще болят раны, нанесенные поверженным ныне во прах противником» [1, с.729-730], – так Василь Авсеєнко визначив ставлення польського населення до українського.

На його думку, між цими народами була різниця племінна, станова, у віросповіданні, а криваві ознаки селянських і козацьких повстань, необхідність користуватися єврейським народом для опосередкованого зв'язку з шляхтою та народом – все це лише загострювало відносини польських поміщиків та українських селян, тому кріпосне право на Правобережній Україні було дуже жорстоким: *«Помещики были не только собственниками земли и хлопков, они были политической силой, стоявшей военным лагерем в завоеванной стране, действовавшей не только во имя своих частных, экономических интересов, но и во имя идеи польского господства»* [1, с.730].

Зневажливо ставилися поляки і до чиновників, які склалися в основному з росіян. Лестячи адміністративним ієрархіям, вони одночасно вважали себе людьми кращого суспільства, представниками аристократичного осередку, європеїзму та культури. Василь Авсеєнко зазначав, що найгіршим було те, що більшість із місцевої адміністрації також вважали себе людьми кращого суспільства, тягнулися ближче до польського магната, ніж до російського офіцера чи чиновника, виправдовували це тим, що були вимушені діяти так проти польського населення тільки тому, що цього потребували обов'язки служби, хоча вони душею більш належать до польської аристократії. *«С особенною решительностью высказывались в этом смысле*

административные дамы, перенесшие с собой на политическую почву Юго-Западного края кисейные идеи петербургского и московского бо-монда» [1, с.730], – занотовував автор.

У 40-ві роки ХІХ ст. Київ охопила хвиля українофільства і місто стало головним центром цього руху. *«Это была еще очень молодая, неорганизованная сила, выступившая не столько в отпор польской идеи, сколько во имя общих освободительных начал, общего протеста против государственной централизации» [1, с.730], – так характеризував цю течію Василь Авсеєнко. Російська влада з підозрою відносилася до українофільної течії. В кінці 50-их рр. ХІХ ст. обидві ідеї – польська та українофільська, стояли обличчям одна проти одної під загальною немилістю влади, тоді українофільську течію більше зневажали, так як вона була цілком демократичною та не мала «сочувствія дам хорошего общества» [1, с.731].*

На той час відносини між двома течіями були важливими, якщо б українофільська течія дала можливість польській захопити себе, то розгорнулося б повстання з неймовірною швидкістю та масштабом подій. Василь Авсеєнко виділив таку яскраву особистість як Микола Іванович Пирогов: *«Первый, кто вполне понял истинное положение дел в крае, был человек посторонний, приезжий, одинаково мало знавший как поляков, так и хохломанов – Николай Иванович Пирогов» [1, с.731].*

Микола Іванович Пирогов (1810–1881) – видатний хірург Російської імперії, анатом і педагог, який створив перший атлас топографічної анатомії людини, був засновником військово-польової хірургії започаткував використання анестезії при оперативних втручаннях, був доктором медицини, професором, член-кореспондентом Петербурзької академії наук, таємним радником. У 1859–1862 рр. вчений був призначений попечителем Київського навчального округу. Поява у Києві Миколи Пирогова як попечителя Київського навчального округу стала сигналом у боротьбі зі старим режимом нових ідей, які оживили російське суспільство у кінці 50-х рр. ХІХ ст. Миколу Пирогова зустрічали та сприймали як *«нову людину», як «глубоко-образованного, ненавидящего рутину, преданного смыслу, а не форме, человека ... не хотел обращать внимание на обязательный ритуал, хотел делать только одно настоящее дело, делать его по убеждению, от сердца, как у нас делают только одни личные дела» [1, с.731].*

Автор спогадів писав, що попечитель Київського навчального округу Микола Іванович Пирогов успішно подолав початок студентських хвилювань в Університеті Св. Володимира, пояснивши студентам політичну ситуацію у суспільстві. На думку автора мемуарів, Микола Іванович Пирогов зрозумів, що держава має лише одного ворога у подібні польської партії, а українофільство *«не только не опасно ему, но при исключительных условиях места и времени даже может сослужить ему службу» [1, с.728].* Зі спогадів

Василя Григоровича, попечитель не тиснув на українофільську течію, навпаки підтримав її та зробив з неї опору російської ідеї у боротьбі з польською, і цим застеріг можливість союзу обох партій. Він дозволяв студентські зібрання, депутації, сам увійшов у цей рух, щоб оволодіти ним і направити на протилежну від польської пропаганди сторону. Місцева адміністрація не розуміла намірів та планів Миколи Пирогова та відсторонила його. Проте його вплив в університетському середовищі був значний: *«союз украинофилов с поляками был предупрежден, и ни один из русских студентов киевского университета не ушел в восстание. Этим результатом край был обязан исключительно Пирогову»* [1, с.732].

Після від'їзду Миколи Івановича Пирогова з Києва польська пропаганда поживавішала і переважання студентів польської національності в університеті стало помітнішим. Більш вагомий підйом польського елемента в Університеті Св. Володимира відбувся у 1861 р. після відміни студентської форми. Тоді дуже швидко поширилося національне вбрання *«под которым отличать поляка от малоросса было гораздо легче, чем под форменными сюртуками»* [1, с.732].

Коридори та аудиторії в Університеті змінилися. Раніше одразу було видно студентів із заможних родин, особливо польських, які вдягалися у кращих кравців Києва, а з відміною форми це все зникло. До цього польські сини заможних місцевих поміщиків особливо намагалися вирізнитися аристократичною зовнішністю та манерами. *«Отчасти их унесли быстро назревавшие в Варшаве события, так как большинству из них предстояло исполнить видную роль в предстоявшей, по существу своему чисто аристократической революции; отчасти, может быть, они были запуганы преобладающей массой серых и рыжих свитков, чамарок, смазанных сапогов и лохматых голов, наполнивших аудитории вслед за отменой формы»* [1, с.732], – згадував Василь Авсеєнко.

Університет Св. Володимира демократизувався дуже швидко і не лише за зовнішнім виглядом студентів. У польській партії, яка не змінювала своїх безкомпромісних шляхетських тенденцій, виявилось помітне явище: невелика кількість польських студентів зблизилися з українофілами і зуміли виступити з радикально-демократичною програмою, яка відрізнялася від програми старої польської партії, тим самим в деякій мірі образивши її. У вирі цих подій В. Г. Авсеєнко виокремив польського студента Тадея Рильського, роль якого дуже вплинула на Університет Св. Володимира у Києві в 1861–1863 рр.: *«он как бы продолжал дело, похищенное из рук Пирогова. Ненависть к нему поляков была безпредельная; рассказывали, что его хотели убить»* [1, с.733].

Василь Авсеєнко згадував відголосок у Києві подій польського повстання 1863 рр., які вплинули на створення газети «Киевлянин»: *«События расшевелили местную администрацию, от нее потребовали более живой, осмысленной деятельности ... почувствовалась вместе с тем потребность в*

политическом органе, который служил бы делу пересоздания, явился бы истолкователем новой правительственной программы, будил бы русские элементы в крае» [1, с.719].

Взаємні стосунки між польськими та російськими студентами, починаючи з 1861 р., були дуже натягнуті і перейшли у надзвичайно гострий характер. «Дело доходило до угроз варфоломеевской ночью, и я помню, что мы одно время принимали серьёзные меры предосторожности, собирались на ночь большими группами, и баррикадировали двери и окна...» [1, с.733], – відзначав Василь Авсеєнко. Напруга в Університеті зростала, студенти трималися як два ворожих табори, готувались до боротьби за володіння Університетом, але з кінця 1862 р. університет став швидко порожніти. Спочатку польські студенти поодиночці почали кудись зникати, а після початку 1863 р. більшість поляків не повернулася, українофіли вважали себе переможцями.

Біля Університету Св. Володимира був величезний манеж ветерана старих польських військ Ольшанського, який викладав верхову їзду студентам-медикам, які хотіли стати військовими лікарями. Він був улюбленцем польської аристократичної молоді, якій багато розповідав про польське повстання 1830 р. У кінці квітня – на початку травня 1863 р., уночі група вершників виїхала від воріт манежу і попрямувала повз Університет на Житомирське шосе, шикуючись в похідну кінну колону. «Это были запоздалые жертвы польской идеи, юноши и мальчики, студенты и гимназисты, сформировавшие единственную, целиком выступившую из Киева конную банду» [1, с.734], – пригадував Василь Авсеєнко.

Десь біля селища Борщагівка, цей кінний загін польських вершників спіймали: «казаки обскакали ... с двух сторон, драгуны завязали перестрелку» [1, с. 734]. Впродовж 20 хвилин тривала стрілянина, тих, хто із кінного загону намагався тікати, селяни оточили і намагалися впіймати. «Один драгун, двое казаков были убиты; их потом с печальною торжественностью похоронили в Киеве» [1, с.734], – занотував автор спогадів. На цьому Василь Авсеєнко закінчив спомини про свої шкільні роки, відзначивши, що шкільне життя закінчилося, починалося доросле життя.

Висновки. Мемуари Василя Авсеєнка є важливим джерелом для вивчення історії міського середовища Києва. Особливістю цього джерела є те, що автор порівнював Київ з Петербургом, де він народився, що дає можливість поглянути на його сприймання двох міст та зрозуміти рівень життя та освіти. Зі спогадів автора ми дізнаємося цікаву інформацію про місто, Першу Київську гімназію, Університет Св. Володимира, його видатних професорів, студентське життя, створення та поширення українофільської течії серед студентів Університету, події польського повстання 1863 р. в Києві. Спогади, мемуари, записки, автобіографії різних людей, які пишуть про один і той же час, дозволяють нам відтворити цілісну картину міста в певний період історії.

Історія міського середовища це не лише сухі факти, це спогади та люди, чия діяльність творить історію.

Література:

1. Авсеєнко, В.Г. (1881). Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862. *Исторический вестник*. Вып. 4. С. 707-734.
2. Авсеєнко, Василий Григорьевич. (1904–1905). Собрание сочинений. В 12 тт. СПб.
3. Авсеєнко, В.Г. (1884). Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884). Составлен и издан под. ред. В. С. Иконникова. Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, С. 11-12.
4. Тарасенко, О.О. (2016). Віталій Шульгін за спогадами Василя Авсеєнка (школа істориків Університету Св. Володимира). *Науковий потенціал 2016 Історія. Збірник наукових праць*. С. 44-56.
5. Тарасенко, О.О. (2016). Спогади В.Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира. *Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2016. Вып. 130. № 2. С. 81-89.
6. Тарасенко, О.О. (2016). Спогади про професора Шульгіна (школа істориків Університету Св. Володимира). *Інтелігенція і влада*. Вып. 34. С. 207-223.
7. Тарасенко, О.О. (2017). Штрихи до творчого портрету Віталія Яковича Шульгіна (школа істориків Університету Св. Володимира). *ГРАНІ. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ. Вып. 20 (11). С. 5-16.
8. Тарасенко, О.О. (2017). Викладачі школи істориків Університету Св. Володимира у спогадах сучасників (середина 30-х – початку 60-х років XIX ст.). *Емінак: науковий щоквартальник*, Вып. 4 (20) (Т.1). С. 10-27.

References:

1. Avseenko, V.G. (1881). Shkol'nyye gody: Otryvok iz vospominaniy. 1852–1862 [School years: An excerpt from the memoirs. 1852–1862]. *Istoricheskiy vestnik [Historical Bulletin]*. 4. 707-734 [in Russian].
2. Avseenko, Vasily Grigorievich. (1904–1905). Sobraniye sochineniy v 12 tt. [Collected works in 12 vols]. SPb [in Russian].
3. Avseenko, V.G. (1884). Biograficheskiy slovar' professorov i prepodavateley Universiteta Sv. Vladimira (1834–1884). Sostavlen i izdan pod. red. V. S. Ikonnikova. [Biographical Dictionary of Professors and Lecturers at the University of St. Vladimir (1834–1884). Compiled and published under. ed. V. S. Ikonnikova]. Kiev: typography University of St. Vladimir, 11-12 [in Russian].
4. Tarasenko, Olha (2016). Vitaliy Shul'hin za spohadamy Vasylya Avsyeyenka (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [Vitaliy Shulgin according to the memoirs of Vasyl Avseenko (School of Historians of St. Vladimir University)]. *Naukovyy potentsial. Istoriya. Zbirnyk naukovykh prats'.* [Scientific potential 2016. History. Collection of scientific works]. 44-56 [in Ukrainian].
5. Tarasenko, O.O. (2016). Spohady V.H. Avsyeyenka pro istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra [Memoirs of VG Avseenko about historians of St. Vladimir's University]. *Hrani. Naukovo-teoretychnyy i hromads'ko-politychnyy al'manakh* [Hrani. Scientific-theoretical and socio-political almanac]. 130. 2. 81-89 [in Ukrainian].
6. Tarasenko, O.O. (2016). Spohady pro profesora Shul'hina (Shkola Istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [Memoirs of Professor Shul'gin (School of Historians of St. Volodymyr's University)]. *Intelihentsiya i vlada [Intellectuals and power]*. 34. 207-223 [in Ukrainian].

7. Tarasenko, Olha (2017). Shtrykhy do tvorchoho portreta Vitaliya Yakovycha Shul'hina (Shkola Istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) [*Strokes to a creative portrait of Vitaliy Yakovych Shul'gin (School of Historians of St. Volodymyr University)*]. HRANI. Naukovo-teoretychnyy ta suspil'no-politychnyy al'manakh. Dnipropetrovs'k [*HRANI. Scientific-theoretical and socio-political almanac Dnepropetrovsk*]. 20 (11). 5-16 [in Ukrainian].

8. Tarasenko, Olha (2017). Vykladachi Shkoly Istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u spohadakh suchasnykiv (seredyna 30-kh – pochatku 60-kh rokiv XIX st.) [*Teachers of School of Historians of St. Volodymyr University in the memoirs of contemporaries (the middle of the 30's – the beginning of the 60's. of the XIX century)*]. Eminak: naukovyy shchokvartal'nyk [*Eminak: scientific quarterly*], 4(20) (Т.1). 10-27 [in Ukrainian].